

Történeti kulcsfogalmak

- ☞ A történeti fogalmak absztrakciót feltételeznek. Alkalmasak a következőkre:
 - ☞ A történelmi tudás rendszerezésére
 - ☞ A történelemről való elképzeléseink, gondolataink rendszerezésére
 - ☞ Általánosítások megalkotására (például, ha azt mondjuk, ez valamire történelmi példa)
 - ☞ A történelmi hasonlóságok és különbségek feltárására
 - ☞ Ismétlődő történeti minták azonosítására
 - ☞ Kapcsolatok létesítésére történeti események között

(Robert Stradling: *Teaching 20th-century European history*. Council of Europe Publishing, 2001)

Történelmi kulcskompetenciák

- ☞ A történelmi ismeretek elemzéséhez szükséges alapvető képességek:
 - ☞ a problémák lényegére irányuló kérdések megfogalmazása
 - ☞ arra vonatkozó javaslatok megfogalmazása, hogy miként tudunk egy történelmi kérdés végére járni
 - ☞ az elsődleges és a másodlagos források megkülönböztetése egymástól
 - ☞ az elérhető források tüzetes vizsgálata abból a szempontból, hogy milyen segítséget adnak az összefüggések megértése szempontjából
 - ☞ a források rangsorolása fontosságuk szerint
 - ☞ a források kritikai értékelése különböző szempontokból: megközelítésmód, elfogultság, pontosság és megbízhatóság
 - ☞ önmagunk elfogultságainak felismerése, s ezek figyelembe vétele az elérhető források értelmezése során

- ☞ az adott kérdés megválaszolása szempontjából lényeges információk felismerése és kiválogatása a forrásokból
- ☞ a történelmi eseményekről és helyzetekről gyűjtött információk összerendezése és megszerkesztése
- ☞ az információk elhelyezése nagyobb összefüggésrendszerben azokra az ismeretekre támaszkodva, amelyekkel már az adott eseményre, korszakra, illetve a hasonló történelmi szituációkra vonatkozóan rendelkezünk
- ☞ érvekkel és bizonyítékokkal alátámasztott következtetések megfogalmazása arról, hogy mi és miért történt
- ☞ a történelmi elemző munkára támaszkodó világos és logikus beszámoló készítése szóban vagy írásban

(Robert Stradling: *Teaching 20th-century European history*. Council of Europe Publishing, 2001)

Történelmi magyarázó elvek

I. A múltban történtek rekonstrukciója

- ☞ *A történelmi források*
- ☞ *Történelmi tények és bizonyítékok*
- ☞ *Interpretáció*
- ☞ *Okok és következmények*

☞ *Kronológia és narratíva*

II. Történelmi változások

III. Kultúra

IV. Földrajzi környezet

V. Gazdaság

VI. Társadalom

☞ *Rétegződés*

☞ *Népmozgás*

☞ *Népsűrűség*

☞ *Szolidaritás*

☞ *Városiasodás*

☞ *Személyes szabadság*

VII. Politika

☞ *Kormányzat*

☞ *Hatalmi harc*

☞ *Hódítók és legyőzöttek*

VIII. Vallás

IX. Magyar történelem

A történelmi források

- ☞ A történelmi megismerés a múltból ránk maradt forrásokon alapul.
- ☞ A történelmi források sokfélék lehetnek.
- ☞ A különböző típusú források segítségével más-más jellegű kérdésekre tudunk válaszolni.
- ☞ A különböző típusú történelmi források különböző jellegű elemzést és értékelést igényelnek.
- ☞ A források tartalmán kívül foglalkozni kell a források keletkezési körülményeivel is: ki, mikor, milyen céllal, milyen információkra támaszkodva készítette.
- ☞ A források nem mindig megbízhatóak.
- ☞ A különböző forrásokból nyerhető információk egymástól eltérők és egymással ellentétesek is lehetnek.
- ☞ A forrásoknak általában többféle értelmezése létezik.
- ☞ Ugyanazoknak a forrásoknak alapján egymástól eltérő következtetések is levonhatók.
- ☞ Csupán egy forrásra támaszkodva könnyen téves következtetést vonhatunk le.

Történelmi tények és bizonyítékok

- ☞ A történész a tényeket bizonyítékokként használja fel az általa megfogalmazott állítások, következtetések és magyarázó elméletek alátámasztásául.
- ☞ A történész először tényeket gyűjt, és a tények között válogat annak megfelelően, hogy milyen kérdésekre keresi a választ.
- ☞ A tények közötti válogatás során a történész eldönti, hogy mit tart az általa vizsgált eseménnyel kapcsolatban fontosnak és kevésbé fontosnak. A tények fontosságára vonatkozó döntését befolyásolhatja ugyan, de nem torzíthatja el az, hogy milyen előzetes elképzelései vannak a történeletről.
- ☞ Van, amikor nem rendelkezünk minden fontos információval egy-egy történelmi kérdés kapcsán. Ilyenkor a történésznek a meglevő tények alapján kell kikövetkeztetni, hogy mi lehet a leginkább valószínűsíthető válasz.

- ☞ A tények kiválogatása után a tények közötti összefüggések keresése következik.
- ☞ Az összefüggések megfogalmazása a tényeket összefüggő beszámolóvá vagy érveléssé állnak össze.

Interpretáció

- ☞ A történészek és a tankönyvszerzők nem egyszerűen tudósítanak a közelmúlt eseményeiről, hanem választanak az elérhető források és információk közül annak érdekében, hogy ezek megmagyarázzák a történeti események láncolatát és ennek logikáját.
- ☞ A történész, a tankönyvszerző történeti forrásokat közül szigorú válogatási rend alapján, amely bizonyos érveléssé áll össze.
- ☞ Ugyanazokat a történeti forrásokat az egymással vitatkozó felek sokszor különbözőképpen értelmezik, és ennek alapján ugyanazt az eseményt, vagy történeti jelenséget egymástól eltérő módon mutatják be és értékelik.
- ☞ Minden egyes történeti eseményt vagy történeti folyamatot különböző szempontokból lehet és kell értelmezni és ezek a szempontok nagy változatosságát mutatják a történeti tapasztalatoknak, feltételezéseknek, értékrendeknek (ezek mindegyike egyszerre lehet érvényes is).
- ☞ Bármely történeti elbeszélés átmeneti jellegű és mindenképpen új megvilágításba kerül, új források, új megközelítési módok napvilágra kerülése révén.

Okok és következmények

- ☞ Az ok-okozati összefüggések feltárása és értelmezése rendkívül fontos szerepet játszik a történelmi események megértésében és bemutatásában.
- ☞ Egy történelmi esemény megmagyarázása szempontjából általában érdemes mindig választ keresni a következő kérdésekre: Miért történt meg? Miért éppen akkor történt meg? Mik voltak a legfontosabb okai annak, hogy megtörtént?
- ☞ A történelmi események magyarázata nagyon sok esetben az egyének és csoportok személyes indítékainak feltárásán és bemutatásán alapul.
- ☞ A nagy jelentőségű történelmi eseményeknek és változásoknak egyszerre több és többféle oka és következménye van.
- ☞ Az okok és a következmények különféle szempontok szerint csoportosíthatók.
- ☞ Az okok és a következmények fontossági szempont szerint is sorrendbe állíthatók.
- ☞ Érdemes megkülönböztetni egymástól azokat az okokat, amelyek már jóval a vizsgált esemény előtt léteztek azoktól, amelyek az esemény közvetlen kiváltó okaiként értékelhetők.
- ☞ Az okok és a következmények között is sokféle további ok-okozati viszony állítható fel.
- ☞ Ugyanazzal a történelmi eseménnyel kapcsolatban az okok és a következmények kiválasztása és logikai összerendezése között jelentős különbségek lehetnek.
- ☞ Az okozati összefüggések feltárása közötti különbségek miatt lényeges eltérések lehetnek ugyanazon történelmi esemény bemutatása, értelmezése és értékelése között.
- ☞ A történelmi események bemutatása sok esetben a következő mintát követi: cél, terv, akció, eredmény.
- ☞ A történelmi eseményeket alakító döntések és cselekedetek jellemző céljai lehetnek: hódítás, területek és a hatalom megtartása, a rend fenntartása, biológiai szükségletek kielégítése (élelem, víz, szállás), az erőforrások használata és elosztása, a gazdasági növekedés biztosítása, stb.
- ☞ A történelmi események magyarázata sok esetben a következő mintát követi: tézis (állítás, következtetés), okfejtés, tényekkel való alátámasztás, a tézist valószínűsítő további részletek végül a tézis igazolásával kapcsolatos bizonytalanságok bemutatása (ellentmondó vagy hiányzó források, az elemzési szempont egyoldalúsága stb.).

Kronológia és narratíva

- ✍ A múltban lezajlott eseményeket, folyamatokat általában történetekké rendezzük össze: először kiválasztjuk, hogy miről és kiktől akarunk beszélni, és aztán időrendbe rakjuk az eseményeket.
- ✍ Az események, korszakok közötti időbeli sorrend vagy egybeesés ismerete segítséget ad az események közötti összefüggések helyes értelmezéséhez.
- ✍ Utólag az olyan dolgok is történetté rendeződnek össze az utókor emlékezetében, amelyeket a korabeli emberek egymással összefüggéstelen jelenségekként és eseményekként éltek meg.
- ✍ A történelmi korszakok és korszakhatárok kijelölése az utókor által történik meg. A korabeli emberek sokszor nem is érzékelték, hogy egyik korszakból a másikba léptek át.
- ✍ Vannak olyan történelmi változások és történelmi fordulópontok, amelyekről már a korabeli emberek is úgy gondolták, hogy jelentősen megváltoztatta az életüket.

II. Történelmi változások

- ✍ A folyamatosság és a változás egyszerre van jelen minden kor életében.
- ✍ A jelen viszonyai könnyebben megérthetők, ha ismerjük a történelmi előzményeket.
- ✍ A folyamatosság nem egyenlő a változatlansággal.
- ✍ A változás nem egyenlő a fejlődéssel.
- ✍ A változások különböző jellegűek lehetnek: politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális.
- ✍ Vannak gyorsan és lassan lezajló változások.
- ✍ A politikai változások általában gyorsabbak és ezáltal könnyebben érzékelhetők, mint a gazdasági, kulturális és társadalmi változások.
- ✍ A gyors változások következményei szinte azonnal, a lassú változások következményei csak jóval később érzékelhetők.
- ✍ A felszínen változatlannak tűnő korokban végbemenetnek olyan változások, amelyek csak később és hosszabb távon változtatják meg jelentősen az emberek életviszonyait és életmódját.

III. Kultúra

- ✍ A világ egymástól eltérő kultúrájú népekből áll. E kultúrák mindegyike kielégíti ugyanazokat az emberi alapszükségeket: élelem, ruházat, lakóhely, önkifejezés, és a világ megértése.
- ✍ A kultúrák találkozása kulturális, gazdasági és kereskedelmi fejlődést eredményezhet.

IV. Földrajzi környezet

- ✍ A földrajzi környezet hat az ott lakó emberek életére, s fordítva, az emberek is hatással vannak a környezetükre.
- ✍ Az éghajlatban bekövetkező átmeneti vagy tartós változások jelentős változásokat okozhatnak az emberek életében is.

V. Gazdaság

- ✗ A szükségletek ellátásának kényszere munkára, kereskedelemre, a kultúrák együttműködésére és konfliktusára ösztönzi az embereket.
- ✗ A mezőgazdaság fellendülése gyakran jelentős népességnövekedést eredményez.
- ✗ A mezőgazdaság fellendülésének hatására általában fellendül az árutermelés és a pénzgazdálkodás. A mezőgazdaság hanyatlása az árutermelés és a pénzgazdálkodás beszűküléséhez, s az önellátásra való berendezkedéshez vezet.
- ✗ A távolsági kereskedelem és a helyi kereskedelem jelentősen eltér egymástól.
- ✗ A gazdaságilag fejletlen és fejlett területek közötti kereskedelem meglehetősen élénk lehet: nyersanyagokat, élelmiszereket ad az egyik oldalon, míg iparcikkeket a másik oldalon.
- ✗ A forgalmas kereskedelmi utak és központok melletti területek jelentős gazdasági előnyöket élvezhetnek a többi területhez képest.
- ✗ A kereskedelmi utak feletti ellenőrzés jelentős hatalmi pozíciót is jelent.
- ✗ A kereskedelmi utak terén lezajló változások átrendezik a régiók közötti gazdasági erőviszonyokat, hosszú távon jelentős gazdasági, társadalmi és politikai következményekkel járnak.

VI. Társadalom

Rétegződés

- ✗ A társadalom különböző foglalkozású, vagyoni helyzetű és jogállású emberekből áll.

Népmozgás

- ✗ A túlnépesedő területekről általában a népesség kiáramlásra kerül sor.

Népsűrűség

- ✗ A népsűrűség eloszlásából egy területen sokféle következtetést le lehet vonni (pl. a gazdaság fejlettségéről, a városiasodás mértékéről, háborús pusztításokról).

Szolidaritás

- ✗ A társadalmi szolidaritás leginkább a magukat ellátni képtelen emberekről való gondoskodásban nyilvánul meg.

Városiasodás

- ✗ Az árutermelés és a pénzgazdálkodás megindulása kedvez az iparnak és a városiasodásnak.
- ✗ A város és falvak életmódja és az ott élők összetétele és mentalitása jelentős mértékben eltér egymástól.

Személyes szabadság

- ✗ A személyes szabadság biztosítása fontos értéket jelent az emberek számára.

VII. Politika

Kormányzat

- ✗ Minden társadalom megvannak a maga szabályai, s maga kormányzata, amelyek az emberek életét irányítják, s fordítva, a kormányzás is hat a társadalomra.
- ✗ A kormányzati hatalom sokféle tényezőn nyugodhat: anyagi tényezők – tulajdon, jövedelem; politikai tényezők – legitimáció, jogok, jogkörök; társadalmi tényezők - társadalmi támogatottság; kulturális tényezők – ideológia; egyéb tényezők – erőszak.
- ✗ A kormányzati hatalom általában egyének és testületek között oszlik meg.
- ✗ A képviseleti elv és az önkormányzatiság a politikai jogok demokratikus gyakorlásának és a politikai elnyomás megakadályozásának fontos feltétele.

Hatalmi harc

- ☞ A hatalmi harcot, harcokat konfliktusok és kompromisszumok egymást váltó sorozataként lehet leírni.

Hódítók és legyőzöttek

- ☞ Egy régió vagy ország gazdasági és demográfiai megerősödése növeli a katonai potenciált, s ez felerősíti az expanzív törekvéseket.
- ☞ A politikai megosztottság meggyengíti egy régió vagy egy ország katonai ellenálló erejét és agresszióra csábítja a szomszédokat.
- ☞ A külső agresszió egységbe forrasztja a megtámadott ország politikai erőit és lakosságát.
- ☞ A hódítók általában a saját politikai rendszerük mintájára rendezkednek be a meghódított területeken is.
- ☞ A fegyveres hódítók és a legyőzött népek kapcsolata sokféle lehet, és e kapcsolatnak sokféle hatása lehet mindkét fél életére.
- ☞ A katonai erőviszonyok és a gazdasági erőviszonyok között lehetnek összefüggések.
- ☞ A katonai fölény nem jelent feltétlenül gazdasági és kulturális fölényt.

VIII. Vallás

- ☞ Az egyház világi hatalma és gazdagsága általában ellenérzést kelt a hívőkben és vallási mozgalmak bontakoznak ki az egyház tisztaságának visszaállítása érdekében.

IX. Magyar történelem

- ☞ A különböző földrajzi-politikai régiók fejlődésének iránya és/vagy sebessége eltér egymástól. A magyar történelem lemaradások és felzárkózások sorozata.
- ☞ A nagyhatalmak igyekeznek hatalmukat és fennhatóságukat minél több népre kiterjeszteni. A magyar történelem függetlenségek, alávetettségek, ellenállások és kiegyezések sorozata.
- ☞ A kisállamok függetlensége viszonylagos, mozgásterük mindig függ a nagyhatalmak közötti konfliktusok alakulásától. A magyar külpolitika sokszor mozgott kényszerpályán, s ennek súlyos következményei voltak.